

ФУНКЦИЈА ФИКТИВНИХ БИЋА У ДРЖИЋЕВОЈ ТИРЕНИ, НАЉЕШКОВИЋЕВОЈ КОМЕДИЈИ ТРЕЋОЈ И ЛОВЦУ И ВИЛИ М. ВЕТРАНОВИЋА

Сажетак: У овом раду покушали смо да сагледамо значај и функцију фиктивних бића у драмским остварењима тројице наших ренесансних писаца. При томе смо се ослонили на литературу неколико веома значајних историчара дубровачке књижевности, те на основу њихових закључака уочили два правца посматрања. С једне стране, писци кроз одређена фиктивна бића истичу славу и моћ Дубровника, али и глорификују и позиционирају сопствену поезију и поетику. С друге стране, фиктивна бића отварају, проузрокују низ ситуација у самом тексту, те својим поступцима често утиру пут функцијама других фиктивних бића. Фиктивни ликови, било да су преузети из античке и ренесансне италијанске књижевности, или да су локалног карактера, чине својим функцијама карактеристичан дио ових дјела, а контактом са рустикалним елементом ствара се комични слој, те писци на тај начин граде локалним особеностима обојена дјела која у поетици имитације постају све више оригинална.

Кључне ријечи: Дубровник, ренесансна драма, фиктивна бића, Држић, Наљешковић, Ветрановић

1. Митолошка бића и вантекстовни елементи у дјелима

Наши ренесансни ствараоци често одређене дијелове текста користе како би величали славу и моћ Дубровника, способност његовог племства и владе, сјај и љепоту дубровачких палата, или пак, достојанство градских дама. Већ у Ветрановићевом дјелу *Ловац и вила* примјећујемо обраћање заробљене виле аудиторијуму, тј. самим Дубровчанима. Циљ њенога контакта са публиком у домену самога текста јесте то да их уз мноштво алузија и комплимената покуша убиједити да је откупе. Пјесникова имплицитна порука која има шири, вантекстовни карактер видљива је у томе што вила нарочито велича дубровачку властелу и племиће, говорећи:

*О славни властеле, ну ме сад слиша'те,
По свијету свуд веле у слави да сјате,
Поштен глас имате и правдом још правом
Разумно владате ови град с државом.* (Vetranović: 1968, 223)

У стиховима који слиједе она и даље хвали град пун свакојаких добара (злата, свиле, вина, жита, масла, меда), младости, радости, лијепих госпођа, палата и дворова. Пјесник је, дакле, преко виле као фиктивног бића „у патриотском надахнућу одавао признање племићима и влади (*поштен глас имате и правом још правом / разумно владате ови град с државом*), хвалио успешну трговину, благостање које је обезбеђивала Дубровнику, углед који је Република уживала“. (Бојовић: 1994, 52)

Сличних примјера имамо и у Држићевој *Тирени*. Петар Колендић запажа да вила Тирена „има све карактеристике вила водарица, али ипак представља неку даму из патрицијског или крупнобуржујског друштва“ (Колендић: 1958, 143), на основу чега се може закључити да фиктивна, али и реална бића у овим дјелима често служе као релативно дистанциран приказ одређених друштвених појава везаних за сам Дубровник, односно за публику којој се представа и даје. С тим у вези, Франо Чале примјећује како и други ликови¹ (истина не фиктивни) имају алегоричну функцију, представљајући заправо особине самог дубровачког друштва.

Посебно је занимљив други чин *Тирене* гдје се „убоги“ пастир Миљенко заљубљује у вилу, док га мајка опомиње како га вила не може вољети:

*Мој синко, теј виле охваоне су ћуди,
Ни љубе ни миле наше руке људи;
Пастири убозим оне се ругају,
Тим рузи и мнозим тужицу задају.
Умножне пастире и љубе и миле,*

Радмиле и Љубмире, охولة теј виле; (Držić: 1979, 250)

И у овим се стиховима може пронаћи скривена слика друштвених односа у Дубровнику, коју писац, тенденциозно или не, пресликава на однос реалних и фиктивних бића, те функција ових других у дјелу бива још наглашенија. Влахиња Стојна упозорава сина да га вила не може вољети „већ због става којим су грађанке Дубровника у то доба одбијале да се удају за сељаке, ако што опет у шеснаестом веку племићке кћери нису смеле да се удају за неплемиће“. (Колендић: 1958, 145) Овдје је фиктивно биће, конкретно вила, послужила као парадигма вишег друштвеног слоја, који се у реалном животу осјећао супериорнијим над обичним пучанством, у оној мјери у којој је и вила у дјелу надмоћнија над обичним тежацима.

Писци, такође, и приликом обрачуна са неистомишљеницима путем својих дјела, као и приликом глорификовања свога стваралаштва користе фиктивне ликове. На самом крају *Тирене* Купидо се обраћа публици, у жељи да гледаоци благоданом приме к срцу управо завршену представу. При томе су посебно занимљиви посљедњи стихови:

¹ „Не треба, у вези с тим, заборавити да је рустикална простота изврсно карактеризираних и издиференцираних пастира често параван иза којег се крије иронично лице сатирика што погађа навике и обичаје средине у којој дјелује“. (Čale: 1979, 79)

*За друго ништор ја, о пуче, нећу рит,
Зач сунце, које сја, свитло ће вазда бит;
Ненавис не море учинит немила
Да ружа од горе ни румена и била. (Držić: 1979, 290)*

Овдје Држић индиректно покушава да се обрачуна са противницима свога стваралаштва, са клеветницима који су доводили у питање његову вриједност и аутентичност његовог дјела. Он се имплицитном полемичношћу обраћа „својим књижевним али уједно и политичким противницима из конзервативног платоничарског табора, којима, свјестан своје даровитости и постигнутог резултата, нуди довршену *Тирену* показујући да умије ‘верас учинит’ и да њихова ненавис не може потамнити њезина сјаја, као што не тамни ни слава љубави и љепоте које је у пасторали опјевао. (Čale: 1979, 75)

Фиктивна су бића често, као што смо већ и споменули, у служби глорификације самих стваралаца, њихових дјела, поетике и поезије уопште. У Другом прологу *Тирене* Држић кроз лик Обрада износи своја филозофска гледишта, те посебно користи фиктивна бића како би позиционирао своју поезију међу, до тада, најзначајније дубровачке ствараоце. Обрад наиме приповиједа како је у „вриме од поклад“ прије двије године (тј. у вријеме првог извођења *Тирене*) дошао у Дубровник, те се запутио „ријеци крај горе“ и спознао наднаравно поријекло Држићеве поезије:

*Туј видјех њеку вил присвитла уреса
Ке сјаше образ бил јак сунце с небеса,
Гди дипли избране дарива Држићу
Од ријечких вил стране велећи младићу:
„Те би се хранише ове дипли самому
Ке мнози желише у лугу овому;
Узми их, тер одсад крај рике на трави
Дубровник славни град свирећи прослави,
Аполо да се и њим одсада погизда...” (Držić: 1979, 210)*

И у Првом прологу *Тирене* имамо слична размишљања, која писац овога пута износи кроз говор пастира Вучете:

*Сад један млад дјетић с тим вилам при води
Старе куће Држић сву младос проводи,
Кога су теј виле од бистра хладенца
Достојна учиниле од ловорна венца... (Držić: 1979, 224)*

Овдје, дакле, видимо како виле као натприродна, од овоземаљских критичара на тај начин далеко надмоћнија бића, „благосиљају“ Држићеву поезију. Пјесник себи на тај начин, користећи се фиктивним ликовима у дјелу, обезбјеђује од тог наднаравног (самим тим од земаљских судова много исправнијег) свијета верификацију квалитета свога стваралаштва, као и бе-

смртност оличену у ловоровом вијенцу, симболу трајности и ваљаности непролазних дјела.

Вучета (у Првом прологу *Тирене*) и даље хвали Држића, његово поријекло и његове претходнике на пољу књижевности, овога пута користећи митолошка бића чисто као поредбени елеменат:

*И стари његови воду су туј пили
Одкле је град ови и свилам опћили;
Свуд Цоре Држића слове свитло име,
Уресна младића Божјим дари свиме.
Кад младац спијеваше, јак Орфео звирење
За собом вођаше и дубља и камење. (Držić: 1979, 225)*

2. Фиктивна бића и њима мотивисани поступци

Вила, као главно натприродно биће у овим трима драмама, има вишестуку функцију. Она је превасходно, у сва три дјела, као и у многобројним другим дјелима ренесансне књижевности, предмет општег обожавања, лик који постаје исходиште љубавних маштарија другим, како реалним, тако и фиктивним ликовима. У вилу се заљубљују младићи и сатири у Наљешковићевој *Комедији трећој*, као и многи пастири (Љубмир, Миљенко, Радат, Драгић) и сатири у Држићевој *Тирени*. Слично је и у Ветрановићевом дјелу *Ловац и вила*, гдје је вилин ропски положај посљедица посесивне ловчеве љубави према њој.

Ова функција виле као бића наднаравне љепоте, изузетних чари, мотивисана је и жељом једног другог фиктивног бића, бога љубави Купидона. Он преко свеопштег заљубљивања у вилу манифестује свемоћ љубави и кажњава свакога ко у то посумња. Очит примјер јесте лик старца Радата у Држићевој *Тирени* који, негирајући моћ љубави, бива кажњен заљубивши се у Тирену. Купидо „никако не дозвољава да му неко спори моћ љубави, па кад је Радат на час, испружен, почео да спава, Купидо га је за казну устрелио стрелом љубави“. (Колендић: 1958, 147) Купидо кажњава и дијете Драгића који, пошто је изјавио да се не боји Купида, бива кажњен на истовјетан начин као и отац му Радат:

*Диете овој ки праћом хоће ћаћу осветит
Чини' ћу да с ћаћом за вилом буде мрит;
Начином ким досад ниткор ни љубио
Жуди' ће а, веоми млад, неће знат што би ктио.
Нека зна свака моћ, тер да се не охоло,
Љубав ер ни моћ да иткор одоли. (Držić: 1979, 270)*

Дакле, до сада смо видјели како је функција виле у самом тексту да створи општу љубавну агонију међу реалним (каткад и фиктивним) ликовима, али и да се преко ње оствари функција божанства љубави у дјелима. То је веома значајно јер је Купидо, експлицитно или не, божанство које царује у драмама

овога типа.² Он се и на крају *Тирене*, пошто остали ликови играјући напуштају позорницу, опрашта од публике „поносан што се и овим комадом доказало како он суверено влада небом и земљом, и како се нико не може отети од љубави“. (Колендић: 1958, 149)

Премда се многи пастири (*Тирена*), ловац (*Ловац и вила*), па чак и сатири (*Комедија трећа, Тирена*) заљубљују у вилу, па се путем те љубави често врши Купидова освета, вила, независно од тога, чак супротно од Купида, понекад тјешу све оне који су подлегли чарима њене љепоте. Тако она у *Тирени* тјешу и Љубмира, и Миљенка и младога Драгића. Ипак, у Наљешковићевој *Комедији трећој*, вила је далеко мање хумана, њој је једино важно да се ослободи нежељене љубави:

*Ако ме вишњи Бог слободну на свит да,
Хоће ли ки разлог да сам ја њим сада
Робиња или слуга? реци ми суче мој?
Јаох, је ли вил друга несрећна овакој?* (Nalješković: 1965, 59)

Ни у Ветрановићевој драми *Ловац и вила*, вила није благонаклона према ловцу који се у њу заљубио. Она му чак, врло грубо одговара:

*Сад ловче драги мој, прије се ћу заклати
Негли ћу обор твој увијек познати,
Ер младос вилинска за села није слична
Нег зелен планинска, гди је зелен велична.* (Vetranović: 1968, 222)

Независно од карактера виле у било којем од ових дјела, њена је функција и то да, нехотимично, изазива сукобе. У *Тирени* је то сукоб између Љубмира, Радмила и Љубенка с једне, и Радата, Миљенка и Драгића са друге стране, док је у *Комедији трећој* ријеч о општем сукобу између младића и сатира (између реалних и фиктивних ликова). Вила не проузрокује ове сукобе својом вољом, али је и то њена функција у дјелима, те она тако (као и када је ријеч о Купиду) отвара врата дјеловању једног другог типског лика, ремете (*Тирена*), односно старца (*Комедија трећа*), „посредника између паганског неба и земље“ (Колендић: 1958, 148), између свијета фикције и реалнога свијета. Они су задужени за испуњавање божанске воље и њихова је функција у дјелу да успоставе мир и праведан расплет који почива на начелима онога идеалног, метафизичког поретка.

У неким од ових дјела (у *Тирени* и у *Комедији трећој*) јављају се и сатири, ликови превасходно задужени да прекину на почетку устаљен, миран ток догађаја, те да као „дивљи и похотни демони шума“ (Срејовић/Цермановић: 2004, 377) прекину и на сваки могући начин осујете истинску љубав. Тако на крају првога чина *Тирене*, када вила коначно признаје своју љубав пастиру, изненада све квари „стални представник сензуалне страсти и противник чисте љубави у оваквим комадима: разбеснели сатир, којим су се песници еклога радо служили да, по угледу на византијске романе из средњег века, на врло драматичним

² Божанство, које царује у цијелој драми и управља поступцима људи, није кршћански Бог, него Купидо. (Комбол: 1958, 157)

местима прекину причање догађаја и да којекуда растуре главне личности екологе“. (Колендић: 1958, 144) Иако је улога сатира у *Комедији трећој* готово исто-вјетна улози младића (и једни и други се боре како би задобили вилу), један од младића примјећује њихово дивље, нељудско понашање:

*Оно су дивјаци сатири од горе,
Замјерни јунаци, колико бит море;* (Nalješković: 1965, 56)

Фиктивни ликови у дјелима каткад су у функцији стварања комике. Ријеч је свакако о контакту рустикалног елемента и митолошких бића који „производи судар између њихове говором потврђене пастирске свакодневице и њој непримјерене митске атмосфере у којој влада свемоћ љубавног чувства“. (Čale: 1979, 78)

Литература

- Đamić, Antun. 1968. *Građa za povijest književnosti Hrvatske*, knj. 29. Zagreb: JAZU.
- Čale, Frano. 1979. „O životu i djelu Marina Držića“. У књизи *Marin Držić, Djela* (стр. 7–173). Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Бојовић, Злата. 1994. „Мавро Ветрановић“. У књизи *Мавро Ветрановић Поезија и драме* (стр. 5–60). Београд: Просвета.
- Колендић, Петар. 1958. „Тирена Марина Држића“. У књизи *Марин Држић 1508–1958* (стр. 137–149). Београд: СКЗ.
- Комбол, Миховил. 1958. „Тирена Марина Држића“. У књизи *Марин Држић 1508–1958* (стр. 150–157). Београд: СКЗ.
- Držić, Marin. 1979. *Djela*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Vetranović, Mavro. 1968. *Lovac i vila*. У књизи Antun Đamić *Građa za povijest književnosti Hrvatske*, knj. 29 (стр. 212–229). Zagreb: JAZU.
- Nalješković, Nikola. 1965. *Komedija treća*. У књизи Nalješković, Benetović, Palmotić *Djela* (стр. 51–60). Zagreb: Matica hrvatska/Zora.
- Срејовић, Д. и А. Цермановић. 2004. *Речник грчке и римске митологије*. Београд: СКЗ/Службени лист.

Borjan Mitrović

FICTITIOUS CHARACTERS IN DRZIC'S TIREENA, NALJESKOVIC'S KOMEDIJA TRECA, AND VITRANOVIC'S LOVAC I VILA

Summary: This paper discusses the role of fictitious characters in the works of three domestic Renaissance playwrights. The discussion sets off from the views of au-

thorities in the field of Dubrovnik literature, and, based on these, takes two lines of exploration. Firstly, it is stated that the playwrights used fictitious characters to praise Dubrovnik and its fame and power, but also to glorify their own poetry and poetics. Secondly, fictitious characters are used to set the stage for many situations in the plot, often opening the space for other fictitious characters to appear. These fictitious characters, whether taken over from Ancient Greek and Roman and Italian Renaissance literature, or from the local context, constitute an important and characteristic part of these works of literature. The comic layer is created through the contact with the rustic element, which makes it possible for the playwrights to construct locally coloured works of art, which, in the poetics of imitation, managed to become very original.

Key words: Renaissance drama, Dubrovnik, fictitious characters, Drzic, Naljeskovic, Vetranovic